

Tarp selekcijos ir kolekcijos

Apie Gintaro Mitrulevičiaus monografiją „Lietuvos socialdemokratijos ideologinė-politinė raida 1914–1919 metais. Istoriografija, tarptautinis ir istorinis kontekstai, santykis su Lietuvos valstybingumo kūrimu“ ir jos gynimą

Pastaruosius porą metų stebėjome turbulentišką nūdienos Lietuvos socialdemokratijos raidos fazę, partijos takoskyrą. Po šiame tekste aprašyto gynimo apie tai pasakytina viena: „Nieko naujo.“ 2019 m. vasario 8 d. Vilniaus universiteto Istorijos fakultete vyko Gintaro Mitrulevičiaus mokslinės monografijos „Lietuvos socialdemokratijos ideologinė-politinė raida 1914–1919 metais. Istoriografija, tarptautinis ir istorinis kontekstai, santykis su Lietuvos valstybingumo kūrimu“ gynimas istorijos mokslo daktaro laipsniui įgyti (eksternu gintas jau išleistas mokslinis veikalas). Bent gerą valandą prieš darbo gynimą rimtą, susikaupusį disertantą buvo galima išvysti Istorijos fakulteto skaitykloje metodiškai peržiūrintį ir braukantį turimus teksto lapus – jau daugiau nei du dešimtmečius gvildenęs socialdemokratijos problematiką istorikas skrupulingai ruošėsi ilgus triūso metus vainikuoti turėsiančiam pasirodymui. Už lango žėrinti saulė lėtai tirpdė senamiesčio ledynus.

Disertacijos gynimo tarybą sudarė prof. dr. Sandra Grigaravičiūtė iš Vytauto Didžiojo universiteto, dr. Česlovas Laurinavičius ir dr. Rimantas Miknys iš Lietuvos istorijos instituto, prof. dr. Vyngantas Vareikis iš Klaipėdos universiteto, tarybai pirmininkavo prof. dr. Zenonas Butkus iš Vilniaus universiteto. Pirmininkas 15 val. oficialiai paskelbė gynimo pradžią. Pažymėjęs, kad visi reikalavimai ginti darbą yra tenkinami, profesorius apibūdino tądien ginamą 832 puslapių (!) monografiją kaip „kapitalinį veikalą“, o jos autorių – G. Mitrulevičių – kaip jau „žinomą istoriką“, nuėjusį „kryžiaus kelius“ link šio momento. Po trumpo ir (kaip visada) šmaikštaus profesoriaus įvado žodis buvo suteiktas disertantui, šio paprašius „sutilpti“ į pristatymui numatytas 15 (ar bent 20) minučių.

Iš pradžių disertantas pristatė tyrimo objektą („Lietuvos (lietuvių) socialdemokratijos ideologinė-politinė raida Pirmojo pasaulinio karo bei pirmaisiais pokario metais“), pagrindė pasirinktas pagrindines tyrimo chronologines ribas (išsyk referuodamas į recenzentų kritiką), pabrėžė monografijoje pateiktų ekskursų į ankstesnę Lietuvos ir Europos socialdemokratijos raidą reikmę. Grindžiant tyrimo aktualumą pažymėta, kad sovietmetis iškreipė socialdemokratų judėjimo suvokimą – teigta, kad esamos žinios apie socialdemokratiją yra deformuotos ne tik plačiojoje, bet ir akademinėje visuomenėje, tuo ir grįžta naujų tyrimų reikmė. Neužmiršta ir simbolinė – darba aktualizuojanti – Lietuvos valstybės šimtmečio proga. Nušvietęs ligtolinę istoriografijos situaciją,

tyrimo problematiką, G. Mitrulevičius pristatė savo darbo tikslą: „Ištirti, rekonstruoti ir išanalizuoti Lietuvos (lietuvių) socialdemokratijos ideologinę-politinę raidą Lietuvos valstybingumo (at)kūrimo proceso laikotarpiu XX a. antrojo dešimtmečio antroje pusėje.“ Disertantas pažodžiui perskaitė visus 16 išsikeltų specifinių tyrimo uždavinių. Pristatęs darbo struktūrą ir pasitelktus metodus, istorikas pagrindė ir tyrimo naujumą – pažymėta, kad tam tikrą Lietuvos socialdemokratijos raidos epizodai lig šiol buvo ištirti tik fragmentiškai arba išvis beveik netirti (1918 m. lapkričio–gruodžio atkarpa, visi 1919 m.), šią nišą ir užpildo jo monografija, apibūdinta pirmąja išsamia ir sistemiška 1914–1919 m. Lietuvos socialdemokratijos studija. Naujumo ir svarbos žymes G. Mitrulevičius priskyrė ir atliktoms išsamoms Lietuvos socialdemokratijos istoriografijos ir europinio judėjimo konteksto analizėms. Didžiąją pristatymo dalį sudarė ekstensyvių, smulkmeniškų išvadų (šių būta net 21) perskaitymas: išvadose pažymėti visi ryškesni, svarbesni Lietuvos socialdemokratijos raidos momentai nagrinėtu laikotarpiu (judėjimo permainos, lūžiai, evoliucija). Vien išvadų perskaitymas užėmė bent 20 minučių iš apie 40 minučių trukusio pristatymo, kurį sutraukti disertantui nesisekė.

Darbo pristatymas išties prailgo. Apsiribojimas G. Mitrulevičiui tapo iššūkiu – tai iliustravo pažodinis gausių tyrimo uždavinių skaitymas, negalėjimas atitrūkti nuo itin plačių išvadų teksto (nors nuo penktos išvados jau pradėta nebeskaityti visko, o bandyta apimti svarbesnius punktus), taip pat dažni autoriaus ekskursai į kontekstines detales. Gausios informacijos bėrimas greitakalbe ir įtemptos disertanto „rungtynės“ su laiku akivaizdžiai išvargino ne tik patį istoriką, bet ir auditoriją.

15:45 gynimo tarybos pirmininkas paskelbė mokslinės diskusijos pradžią – pirmoji išdėstyti savo vertinimą pakviesta prof. dr. S. Grigaravičiūtė. Tai buvo itin pozityvus atsiliepimas. Anot profesorės, G. Mitrulevičiaus tyrimas – neabejotinai svarus įnašas į socialdemokratų indėlio atkuriant valstybę atskleidimą. Istorikės nuomone, darbas itin svarbus ir politine prasme – ne tik socialdemokratijos politinės ideologijos nuostatų ir vertybių suvokimui, jos santykio su bolševizmu-komunizmu supratimui, bet ir naujos krypties socialdemokratijos ideologinei vertybių sistemai paieškomis, mat „neoliberalizmas akivaizdžiai išsisėmė ir jam aiškiai reikia naujos pamainos“. Anot S. Grigaravičiūtės, istorikas padėjo šiuolaikiškus pamatus Lietuvos socialdemokratijos istorijos tyrimams, kurie bus aktualūs tiek Lietuvos, tiek užsienio tyrinėtojams. Pagirtas socialdemokratų politinių nuostatų permainų 1918 m. pabaigoje–1919 m. atskleidimas. Anot profesorės, darbo naujumas – neabejotinas, pabrėžtas jo tarpdiscipliniškumas, atlikta svarbi asmenybių (socialdemokratų), kūrusių modernią Lietuvos valstybę, ideologinių-politinių pažiūrų evoliucijos, jų veiklos konteksto analizė. Istorikės vertinimu, disertantas labai aiškiai žinojo, ką nori pasakyti ir ką nori įrodyti – t. y. pagrįsti, kad Lietuvos socialdemokratai nuo 1896 m. iki 1919 m. su nedideliais nukrypimais laikėsi brandaus marksizmo ideologijos. Disertanto įdirbis susilaukė ir daug kitų profesorės pagyrimų – ji pažymėjo, kad istoriko tekste nėra jaunam mokslininkui būdingos arogancijos. Kritiškesnių istorikės pastabų nebuvo daug – nurodyti keli faktiniai netikslumai, autorius paragintas ateityje rašyti trumpesniais sakiniais (ši pastaba klausytojų gretose susilaukė šypsenų), pažymėta, kad išvadose esti nemažai dėstymui būdingų elementų, nors jose yra ir konstatuojamojo pobūdžio teiginių.

Antrasis savo poziciją išdėstė dr. Č. Laurinavičius. Jo atsiliepimas buvo kritiškesnis. Pasveikinęs disertantą su svarių pasiekimu – aktualia ir vertinga studija, istorikas nušvietė jos kelią. Mokslininkas pažymėjo, kad doktorantūros komitete išsakyta rimtų argumentų istoriko „nepriesti“ prie gynimo, ir prisiėmė atsakomybę už G. Mitrulevičiui suteiktą galimybę ginti. Pasak

opponento, kai pateikiamas 800(+) puslapių apimties darbas, kuriame tik nuo apytikriai 260 p. prasideda kalba apie disertacijos tikslą, kiekybinis elementas verčia susimąstyti, ar tikslinga leisti ginti tokį darbą, kai iš esmės nelabai matosi skirtumo tarp selekcijos ir kolekcijos, tarp referavimo ir analizės, kas, anot istoriko, turėtų būti labai aišku mokslinio laipsnio suteikimo atžvilgiu.

Po šios įvesties Č. Laurinavičius savo pastabas padalijo į dvi dalis: į tai, kas pozityvu, ir tai, kas diskutuotina. Itin vertinga istorikas apibūdino 1918 m. pabaigos–1919 m. socialdemokratijos raidos analizę, pagyrė darbo autorių už puikų A. Domaševičiaus asmenybės atskleidimą, puikią šio veikėjo ir Z. Angariečio priešpriešą, vertingą lietuviškųjų kairiųjų organizacijų veiklos Rusijoje po Vasario revoliucijos nušvietimą – anot oponento, šiame „chaose“ disertantas „neišejo iš krašto“. Istoriko kritikos sulaukė chronologinių ribų pasirinkimas. Veikalo leitmotyvų išskyręs teiginį, kad Lietuvos socialdemokratų nuosekliausiai kėlė Lietuvos nepriklausomybės reikalavimą, oponentas pasigedo šio siekio turinio analizės, pavyzdžiui, kaip S. Kairys, keldamas tokią tezę, įsivaizdavo realų jos realizavimą. Pagyręs autorių už užsispyrimą, Č. Laurinavičius pabrėžė, kad didelė darbo dalis skirta antraeiliams dalykams: sukritikuota, istoriko žodžiais, „referatyvi“ istoriografijos apžvalga, abejota plačios V. Kapsuko ir Z. Angariečio publikacijų analizės reikme. Anot oponento, vertinti šį darbą, kurį jis apibrėžė „savotiška enciklopedija“, problemiška, bet „svarstyklės nusvirtų į teigiamą pusę“.

Trečiasis savąjį – itin pozityvų – vertinimą pristatė dr. R. Miknys, išsyk apibūdinęs G. Mitrulevičiaus monografiją nepaprasta – neeiliniu reiškiniu Lietuvos istoriografijoje. R. Miknys pateisino darbe aptinkamas plačią istoriografijos apžvalgą ir išsamią judėjimo konteksto analizę kaip teisingą pasirinkimą, labai naudingą kertiniam veikalo objektui – Lietuvos socialdemokratijos santykiui su Lietuvos valstybingumo kūrimu – atskleisti. Disertantas pagirtas už gebėjimą gerai konstruoti darbą. Pasak oponento, nors G. Mitrulevičius ir parašė labai plačią monografiją, dabartinėje tyrimų situacijoje jis veikiausiai neturėjo kito pasirinkimo. Anot mokslininko, autorius, to neakcentuodamas, savo analize įsitraukė į tarptautinį diskursą, aiškinantį mažų modernių tautų, valstybių formavimąsi, šių procesų ryšį su revoliucijos paveika, narpliojantį valstybingumo siekių kristalizaciją karo metais Vokietijos okupuotose ir neokupuotose teritorijose. G. Mitrulevičius susilaukė ir daugiau pagyrimų. Kritiškesnių pastabų pasakyta nedaug – pasigesta istoriko asmeninės pozicijos tam tikrų situacijų aprašymuose, anot R. Miknio, disertantas kartais „pameta save“ pristatydamas kitų pozicijas. Savo kalbą šis vertintojas baigė dar sykį pabrėždamas atlikto darbo vertę ir aukštą lygį.

Trumpiausiai ir nuotaikingiausiai vertinantį atsiliepiamą išdėstė prof. dr. V. Vareikis. Jis monografiją apibrėžė vokiško tyrimo ir rašymo tradicijos išraiška Lietuvoje – pažymėtas tyrimo preciziškumas, šaltinių citavimas, aiški loginė seka, apimtis. Profesorius užtarė darbą pradedančias istoriografijos ir europinio konteksto analizes, priskirdamas jas prie šio veikalo stiprybių. Anot jo, vien platus monografijos skyrius apie istoriografiją galėjo tapti pagrindu atskirai disertacijai. Pasak istoriko, pirmoji G. Mitrulevičiaus publikacija pasirodė dar 1996 m., tad studija ruošta ne mažiau kaip 23 metus, tyrimo tema autorius publikavo bent 16 mokslinių straipsnių – anot profesoriaus, šis disertantas paneigia tezę, kad nūdienos mokslininkai virto savotiškais verslininkais (pragmatistais). Profesorius įvertino nuoseklų pasakojimą, tyrėjo gebą sėkmingai operuoti didžiuole dokumentų baze. Kai kur oponentas pasigedo daugiau istorinio, ne tik politinio-ideologinio konteksto, pažymėjo, kad tekstą būtų pagyvinę atsiminimų intarpai, kritikavo kai kurių uždavinių aprašomąjį pobūdį. Pristatęs vokišką daktaro disertacijų vertinimo skalę, profesorius pabrėžė, kad disertantas pagal šią vertintinas ne žemiau kaip *Magna cum laude*.

Gynimo tarybos narių pasisakymus užbaigė jos pirmininko prof. dr. Z. Butkaus kalba. Anot istoriko, Lietuvos valstybės šimtmečio proga išleistų knygų bumo kontekste kairiojo politinio sparno vaidmuo iki šiol buvo paliktas šešėlyje, pasirodžius šiam darbui, šimtmečio istoriografija jau „kvėpuoja abiem plaučiais“. Pagirtas lietuvių socialdemokratų santykio su valstybingumo kūrimu, socialdemokratijos santykio su bolševizmu atskleidimas. Profesorius pateikė ir kritinių pastabų. Suabejojo dėl pasirinktos chronologijos – anot istoriko, tyrimas nutrūksta ne visai natūraliai, mat socialdemokratų galutinis veiklos rezultatas pasireiškė parlamente (jau po 1919 m.). Pasigedo lietuvių judėjimo lyginimo su gretimų šalių, pavyzdžiui, Latvijos, socialdemokratais, šių požiūriu į valstybingumą. Oponentui pritrūko ir aiškesnio LSDP – būtent kaip partijos – požiūrio į (atkurta) Lietuvos valstybę bei Steigiamąjį Seimą įvertinimo. Galop profesorius užtikrinančiai pažymėjo, kad šios pastabos tikrai nenusvers pozityvaus visos monografijos vertinimo.

17:10 atsakyti į oponentų kritiką pakviestas G. Mitrulevičius, atgavęs jėgas, pateikė išsamius, itin detalius atsakymus į visas svaresnes pastabas dėl jo tyrimo. Gynimo klausytojus pralinksmino (bet neabejotinai nenustebino) disertanto atsakymas į Z. Butkaus pastabą, kodėl tyrimas neapėmė Steigiamojo Seimo laikotarpio – anot disertanto, dar 400 puslapių, parašytų apie šį etapą, liko „už borto“, šiam skirta atskirai išleista publikacija. Įsimintina buvo ir istoriko įvestis, atsakant į Č. Laurinavičiaus pastabas – G. Mitrulevičiaus teigė: „Manau, kad konceptualūs įsivaizdavimai, kokiomis trajektorijomis ar metodologinėmis prielaidomis turėtų būti vykdomi vienokios ar kitokios tematikos ar problematikos tyrimai, sutiks, gali skirtis <...>, nėra vieningos visiems privalomos metodologijos, vieningos prieigos ir nustatytų (kažkokių) schematinių ribų...“ Disertantas atsakinėjo ryžtingai, užtikrintai ir vėl kalbėjo apytikriai 40 minučių. Smulkmeniškai jo atsakymai privedė prie, šio teksto autoriaus nuomone, gana kurioziškos situacijos, kai gynimo tarybos pirmininkas ir kiti jos nariai ne sykį bandė stabdyti istoriką, ragino apibendrinti savo atsakymus, nebūtinai atsakinėti į viską, bet G. Mitrulevičius laikėsi savo stiliaus. Nesuvaržomo tyrinėtojo atsakymai gynimo tarybą neabejotinai įtikino – po trumpo balsavimo jam buvo vienbalsiai suteiktas humanitarinių mokslų srities istorijos mokslo krypties daktaro laipsnis.

Gynimas baigėsi 18 val. širdingomis dr. G. Mitrulevičiaus padėkomis. Naująjį daktarą nuoširdžiai pasveikino gynime dalyvavę kolegų istorikai, šeimos nariai, draugai. G. Mitrulevičiaus ilgi kruopštaus, tikslingo darbo metai (nueiti „kryžiaus keliai“) kulminavo istoriko pergale. Nors gynimui pasibaigus malonią popietės saulę jau seniai buvo pakeitę žiemos vakaro tamsa ir speigas, istoriko neabejotinai laukė šviesus ir šiltas vakaras. Svarbiausia tai, kad Lietuvos istoriografija buvo papildyta išpūdinga studija, tądien universaliai pripažinta aktuali ir vertinga. G. Mitrulevičiaus monografija priinama įvairiose Lietuvos bibliotekose – tarp jų ir Istorijos fakulteto skaitykloje.

Leonas Nekrašas